

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. V св. 7-8

БЕОГРАД 1954

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : О сложеним реченицама и сродним појавама	227
2. <i>Б. Милановић</i> : Двојаки облици глагола на <i>-ивати/-авати</i>	235
3. <i>М. Стевановић</i> : О данашњем акценту аориста	250
4. <i>Б. Живановић</i> : Пољска женска презимена у нашем језику	264
5. <i>К. Т.</i> : Вокално <i>н</i> у нашем књижевном изговору	268
6. <i>Д-р И. Грицкаш</i> : О употреби придева <i>многи</i> и сличних придева у јединици	269
7. <i>М. Ајановић</i> : „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима	278
8. <i>Језичке поуке</i>	292

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наука Србија

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1954

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

ЈЕЗИК У ШКОЛИ

„НЕЗАВИСНО“ СЛОЖЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ И ОДНОС ПРОСТИХ РЕЧЕНИЦА У ЊИМА

— Крај —

Примјери са свезом *али*

Ни за једну свезу нисам тражио утврђена значења код других, хотећи да све буде засновано углавном на мом језичком осјећању. То сам учинио само код свезе *али*, јер ми је њено основно, карактеристично значење било онај-теже одредити. У Рјечнику Броза-Ивековића нашао сам слиједеће значење: „*Кад се нечему насупрош ставља друго што*“ и за то наводи примјер: „Добро, синко, даћу ти дјевојку, али да ми набавиш коња.“

Примајући ово значење као основно, типично, — у примјерима које сам ја нашао у текстовима које сам обрађивао, ја најчешће осјећам такво значење и однос које бисмо имали кад бисмо од главне реченице направили допусну, а у реченици са *али* ја најчешће осјећам *допусни однос*. За ово имамо примјере: Такав позив од сваког другог заиста би примио, ма знао да ће и погинути, али од својега ученика не може (НјД 108); Ја се пробудим, али се не дижем (ЈЈ 145); Хтедох мајку да пољубим од радости, али се направих љут (145); Волео сам, али ми због ње (торбе) беше хладно око срца, јер други су носили ткане торбице (145) (значи: иако сам волео, због ње ми...); Иза тога стресе се од студени, која га свега обујми, али му то није сметало да и даље подупире (Д 204); Још гради понекад пуцаљке од зове, али

је кадар да причува јагањце и да отера овце на попас (ПБ 209); Све је то лепо и красно: али опет — ти си ето сама у кући, па ти је заувар макар и мала помоћ (210); Неколико пута Миона хтеде да притрчи и да му помогне..., али нешто не смеде (213); Омален, али прождрљив (Мил 164); О том би се сила могла говорити, али ја вас молим за опроштење што и ово сад говорим (П 41).

Некад је допустно значење помијешано са изузимањем: Мени би драго било кад би Давидовић о том могао што добро начинити, али сумњам, тешко је то (П 25); Ја сам је писао (рецензију) да је штампам у Српским новинама, али, као вама, шаљем је да је најприје ви видите (56).

Понекад, уз јасно *супротно* значење имамо ове нијансе: допустно и изузимања: Чини ми се као да се у вашој кући разговарам с вама, па бих рад све да вам кажем што мислим: али се не може у писму, особито не чујући шта ви велите о мојим мислима и ријечма (П 65).

За *изузимање* да наведемо примјере: Разумнога и слободномислећега свакога могу увјерити да баш онако мора бити, али се људима жао удаљити од типика! (П 17); По свима мојим старим... непријатељима ја бих се усудио вама доћи, али се бојим Германа (име лица) (93).

За закључак, констатацију: Мислио сам да се нијесте насрдили на ме, али нијесам могао наћи разлога томе (П 49).

Некад имамо значење *истицања*, *наглашавања*: Дошао сам, али сам сад истински ђак (ЈЈ 146); Гледам у таблу пун среће што је моје, али замислите, моје име и презиме уписано (147); Он је (владика) желео да Раде остане прави Црногорац, да се образује, али не да се полацмани (ЊЈД 105) (истицање нечега што се изузима); Ја послушах, али то још није доста, нисам се уверио потпуно (ЈЈ 146 — с нијансом изузимања и допустом); Коњ опет убрза, али само два-три корака и поново настави стари ход (Д 203 — наглашава се слаб резултат, изузимање); Пожелио вук да види Мачора Мачоровића, али кроз грање не може (Мил 164 — истицање сметње, уз нијансу изузимања); А фигура истина да би могла љепша бити, и потпис би био приличнији као што Ви кажете, али већ што би-би... (П — истицање нечега што се не

може поправити); Једнако се одупире на најстарије споменике, али у Русији писане (48 — истицање надопуне, примједбе); Такве људе треба презрети, али не помаже презрети само њих, него и њихове будалаштине све (51 — истиче се објашњење, с нијансом изузимања); Ваше писмо примио сам с највећом радошћу, на које бих Вам већ давно одговорио, али сам све очекивао неће ли какав одговор одонуд доћи (72 — истицање правдања).

Типично *супрошно* значење имамо у примјеру: Говори Омер, али м'у ријечи узалудне!... Коњ се упиње из све снаге, бори се да пође брже, али све више малаксава (Д 204 — прва ипак с благом нијансом допусном).

Примјере значења свезе *али* по тумачењу Броза - Ивковића имамо слиједеће: Истина је да су вам много дуга натоварили на сам ваш врат, али зато не треба се плашити ни преко мјере бринути (П 50); Дмитријеву је 50 година, али је здрав (53); Истина да још сам не може да иде, али је сваки дан милији и паметнији (74); За Нијемце је добра, јер боље нема, али је за Србе, који ове догађаје познају, напола измијешана са баснама (П 109); Послаћемо Вам и Марцијала, али да га на српски језик преведете, а не на славеносрпски (27).

Примјери са свезом *него*

У примјерима са свезом *него* најчешће је значење *супрошно*. (Осим једног случаја, примјери са овом свезом нађени су једино код Вука). Примјери: Сима... је тврдио: да у сваком српском крају има доста Срба који и у јунаштву нимало не уступају Црногорцима, него су им потпуно равни (ЊД 107/8); Ја мислим да Срби не морају довијека погрјешке других народа примати (као типик што су од Руса и Грка примили), него да им је слободно једанпут и штогод добро начинити (П 28); Ласно је оно превести: овај роди овога, а онај онога, него ви преведите из Лукина јеванђеља главу 15... (27 — истицање нечег тешког према нечем лаком, као са свезом *али*); Вођ не треба да слуша слијепца кад он казује да је пут љепши, него он треба да иде онуда куда види да је боље и љепше (47); Ја се не плашим рецензија,

него им се још радујем (63); Кад је за мене што добро писано у новинама, оно не само што није хтио да покаже, него је сакривао да ни други не чате (85 — значење свезе *него* појачано изразом „не само” у главној реченици); Како сам свагда истину говорио, тако вам ни сад нећу лагати, него ћу вам управо казати узроке зашто вам доћи не могу (93); Заиста вас ово писмо ни најмање неће увриједити, него ћете ово дати за право (94).

Ова *суйрошност* може бити у смислу друкчије одлуке, да се уради нешто друго, а не оно што се мислило; да се мјесто једног узме нешто друго. Примјери: Из Москве нијесам више хтио ићи на пошти, него сам најмио једнога извошчика до Кијева (37 — мјесто једног узето друго); Из Черновица требао би ударити преко Баната и Сријема, али засад не могу, него ћу на дележанц, па ето ме право Вама (37); Из Кишинова не даде ми ђаво да идем управо у Черновиц, него ме наврати да ударим и Влашке (38); Кад ми то узашаљете, немојте више упућивати на Копитара, него на овдашњег трговца Тирку (80); Ни бог се за вас не може њима умолити, него треба да их ви уплашите (58 — указује се на нешто ново, на други пут и начин борбе).

Може имати значење *изузимања*: Осим нашег српског језика зна латински, њемачки и мађарски, јербо је у Пешти свршио права, него је човек сиромаш и не чује добро (10); Има их врло лијепих и удивителних, него су по већој части срамотне (16); Видите да нема никога, него све којекакви ђаци и ципори (45 — уз нијансу потцењивања); Он је врло поштен човјек, него је стар и слаб (54); Курири се не шаљу сваке недеље, него само када се догоди посао за њих (67).

Истицање нечега с допусном нијансом у примјеру: Колајдовић је млад човјек и има најмањи официрски чин..., него врло добро зна руску историју (53).

Нијансу последице имамо у примјеру: Добрић је, може бити, најбогатији човјек у народу српском, а поштен је човјек, него му пиши и поглади га мало (II).

Нијансу узрока: Није са женом живио ни годину дана, него га жена оставила и отишла на свој спахилук (68).

Примјери са свезом *већ*

За *већ* сам нашао само два примјера, и то један: Мило ми што ме мајка за сва та недела не кажњава, *већ* воли... (ЈЈ 145 — са значењем *супрошности*) и слиједећи: Истино сам увјерен да никакво људско могућство ни знање мене излијечити не може, *већ* ако да би дошао Христос са оним његовим могућством које му се у евангелију приписује (10 — са *изузетним* значењем).

Примјери са свезом *но*

У примјерима са овом свезом имамо *супрошно* значење: Ја не хоћу да идем и да теби зовем најбољег Црногорца на мегдан, *но* ево ти мене! (ЊД 108 — са истицањем); Ученик дохвати други пиштољ и скреше, *но* и то зрно падне на сред собе (108 — супротно дејство, негативан резултат). Допусну нијансу (кад сложену реченицу узмемо у цјелини) имамо у примјерима: Видио сам аустриског и руског цара... и зеленећи се пратер; *но* све је то мени мало било не видећи Вас ондје, и не разговарајући с Вама (12); Одавде сам писао и Фрушићу и Живковићу да ми јаве јесте ли дошли у Вијену, *но* то нисам прије могао разумјети, до сад од Живковића (13). При напоредном истицању имамо нијансу *изузимања* у примјеру: Мило ми је што ће г. Добровски доћи ту да печата своју славенску граматику, *но* жао ми је што ја нисам у Бечу да га видим (22).

Примјери са свезом *или*

У примјерима са свезом *или* имамо обично *рашавно* значење ове свезе: да се дешава једно или друго; некад (боље: понекад) једно, а некад друго: Раздам навлаш свој хлеб, па, и ја молим да ми позајме једно парче, *или* крадом проспем со из крпице, па питам... (ЈЈ 142); Ако Миона зором подрани на њиву да ужање који сноп више, *или* оде на ливаду да попласти оно што је Јеленко јуче покосио, — неће у подне... остати без ручка (ПБ 209); Ако се писарима учини да није лијепо *или* да је тешко за писање, они ће њих ласно поправити (П 63); Ја по себи врло добро знам

како је када ухвати грозница или ухвати каква друга болест, а доктора нема (123).

Као нијансе овог основног значења могу бити: навођење различитих могућности, одгонетање шта би могло бити тачно... Примјер: Не могу погодити што се бојите: или да не умре од глади, или да од туге и муке дијете не побаци, или још што треће (П 35). Овоме примјеру сличан је и : Ја не знам: или се шалите, или од збиље велите да ћете ми давати годишњу плату (96). Изношење на дискусију различитих гледишта на неко питање које треба рашчистити и једно од тих гледишта узети имамо у примјеру: Други ћемо се пут разговарати: или граматичи могу давати закон поетама или поете граматичима, или ниједан ниједном (41). (Прва свеза или има службу и изричне свезе, односно свезе која веже неуправно питање). Може бити изношење различитих резултата: Добровски у Москви није видио ништа, а и оно што каже да је видио, или је видио само из каталога, или онако, као Шокац који не зна славенски (36). Имамо примјер и *за скраћену погодбу*: Кад ... станемо друго издање пјесама печатати, онда ћу ја послати Вама, или ћу ја сам донијети (8).

Примјери са свезом *само*

Обично значење ове свезе, значење *изузимања*, имамо у примјеру: Други сви намјеру одобравају и похваљују, само ортографију оповргавају (П 14/15). У примјерима: Тако Штраусу слободно кажите нека лије писмена; само нека буду лијепа (24) и у примјеру: Ја ћу Вас чекати драговољно два, три, макар и четири мјесеца... само Вас молим, да Ви међутим гледате да ми то скупите (78) — имамо значење *наглашавања* нечег, *ујозарања* на нешто; а у примјеру: Надам се да ће се и он (посао) свршити како треба... (само што немам новаца) (32) — имамо истицање сметње.

Примјера за *дакле* нисам нашао.

* * *

Не треба овде нарочито наглашавати или казивати да многа значења која су констатована код појединих свеза

долазе од смисла читаве реченице; односно да је смисао односа међу реченицама исказан преко свеза.

То што су само неки примјери друкчије речени у загради, негде уз попутне ријечи: „... одговара примјеру...“, — не треба да значи да се и врло многи други примјери не би могли такођер рећи друкчије, одговарајућим примјером независне реченице. То је учињено успут.

Осјећам да ће се наћи примјера код којих карактеристично значење или нека нијанса значења нису најбоље одређени, погођени, али у највише случајева они су тачни и служе као поткрепа истакнутом циљу.

Краја није, да тако рекнем, нијансама значења које могу имати реченице у међусобном односу, и могло би се рећи да је скоро сувишно нарочито „чепкати“ по примјерима и утврђивати најразличитије нијансе које се осјећају, јер је немогуће коначно их утврдити. У овом случају то је чињено због тога да би се што боље осјетила разноликост значења која се осјећају у везаном односу реченица о којима говоримо и отуда њихова јака повезаност.

С обзиром на практични рад у школи да оvdје истакнем слиједехе. Из оволико и овако обрађених примјера јасно се видјела и могла осјетити многобројност и разноликост значења која могу имати т.зв. независне свезе, односно каква различита значења и односе могу имати реченице у т.зв. независно сложеним реченицама. То нам онда показује и упозорава нас на то колико је уско назвати једну свезу по једном њеном карактеристичном значењу и, занемарујући сва њена значења, при анализирању давати јој, односно констатовати увијек и вјечито то једно значење. Напр. за свезу *a* констатује се увијек и једино значење „супротно“ и при одговору главно је да се ученик присјети групе супротних свеза (*a*, али, него, већ) и да констатује супротно значење; а како смо видјели — поред супротног може имати и стварно доста врло карактеристичних других значења. Ове године у припремном течају пустио бих понекад боље ученике да утврде стварно, друкчије значење у неком карактеристичном примјеру т.зв. независних реченица, и неки су у томе показивали јаку осјетљивост. Мислим да то треба његовати.

Да оvdје истакнем и то да свеза понекад омогућује изостављање предиката везане реченице, а и предиката главне реченице. То сам осјетио у слиједећим примјерима које сам нашао у текстовима које сам обрађивао: Ја се искрадем, па опет у школу (ЈЈ 146); Торба као остале ђачке, од шарене вунене тканине, и на њој упрте (144); Кад огладни, ... ухвати коју птицу, или миша, добро се наједе, па поново у кућерак (МиЛ); Понијела лија кући петла, а пред њу вук (162); Један тренутак, па се све обли у бјеличастој свјетлости (ЈЈ 199); Мало, па тек прозбори онако само (ПБ 213); Још годину, две, па ћу га и оженити. — И ово би било један случај кад се свеза не може изоставити.

Закључак

Мислим да је остварено оно што се хтјело овим радом, а то је: да се покаже како однос простих реченица у т.зв. независно сложеним реченицама није такав да се оне увијек могу самостално рећи, а да се смисао не изгуби или бар унеколико не измијени, окрњи. Напротив, да се то може учинити врло ријетко. Анализирањем и примјера из разних граматика и примјера из неколико краћих текстова јасно се видјела њихова повезаност по смислу. Видјело се да је однос међу њима врло ријетко индиферентан, него, пењући се у нијансама да иде до односа који претставља праву зависност. Врло често имамо такву зависност и значење, ако реченице узмемо у цјелини, да су равни односу и значењу реченица које смо досад сматрали као једине зависне реченице и као једине нераскидиве реченице од реченице за коју су везане (временске, намјерне, узрочне, допусне итд.). Оvdје да то покажемо само на два примјера. Реченици: Село су (најприје) добро опљачкали, те су га (онда) свега запалили — у којој другу узимамо као саставну реченицу — потпуно одговара примјер: Читаво су село запалили пошто су га добро опљачкали — у којем имамо временску реченицу. Примјеру: Он није какав ђак, а одговориће на то — са супротном реченицом — одговара примјер: Иако није какав ђак, одговориће на то — у коме реченице стоје у допусном односу. А оваквих реченица има много.

Праву, типичну напоредност ја сматрам да имамо тек онда кад просте реченице у једној сложеној могу промијенити своје функције, да тако рекнем, то јест да невезана постане везана, а везана невезана и да се при томе значење ниуколико не измијени, како је то учињено у почетку примјера са свезом *и*. То је урађено с примјером: Отскаче торбица с књигама и треска се торба на леђима у којој је хлеб (може и: Треска се торба на леђима у којој је хлеб и отскаче торбица с књигама). Реченице овог примјера можемо и самостално рећи без осјетног губљења у значењу, те за читав примјер можемо казати да је права независно сложена реченица и да су реченице у њој напоредне, тј. потпуно равноправне, једнаке. Међутим, само горње премећање, друкчије везање не може нам увијек послужити као доказ да оне нису у зависности, односно да нису у таквој ужој повезаности која се не би могла разбити самосталним говорењем реченица. Тако примјере: Нећу с тобом мегдан да дијелим, а са сваким другим Црногорцем хоћу (ЊД 108); Мени је у души мило, а овамо се као набурим и љутим се (што ме туже — ЈЈ 143); Вама је тамо лакше наћи него мени, а морам имати (П 40); Од два Руса, што су некад били у Карловцима, Кајсаров је погинуо под Лајпцигом, а Тургењев је... статски савјетник (П); Већ је вријеме, а видите да нема никог (П 45), — можемо променити, друкчије повезати (да гласе: Са сваким другим Црногорцем мегдан ћу подијелити, а с тобом нећу: Овамо се као набурим и љутим се, а у души ми мило; Ја их (форинте) морам имати, а вама је тамо лакше наћи него мени итд.) — без неке осјетне, јаче промјене у значењу, и по томе за њих можемо рећи и да чине независно сложене реченице, јер их не можемо раставити, самостално рећи, а да се не изгуби, поремети створени однос међу њима (поређење, истицање претварања, додавање с истицањем и др.) Реченице су, могли бисмо рећи, подударне, али не чине независно сложену реченицу. Даље нијансирање да видимо на примјеру: Стево је марљив, а Петар је лијен. Веза ових реченица је апсолутна, јер су у односу поређења, и никако се не могу више посебно рећи, а да се однос не поремети. Међутим, осјећам да бисмо за

њих могли рећи да могу стајати у напоредном односу, а тај однос може бити и друкчији. Ако је циљ да се само окарактерише један и други, онда су реченице у напоредном односу, јер могу измијенити функције, а да се смисао не измијени, и за прву можемо рећи да је *основна*, а за другу везану да је *напоредна*. А ако нам је циљ да нарочито истакнемо марљивост једног или љеност другог, реченица којом желимо истакнути једног од њих стајаће на првом мјесту, биће невезана, и њу узимамо као *основну*, или још боље главну, а друга је *приређена* (чини ми се да овај назив овдје одговара); премећања не може бити. Уз ово да рекнем и слиједеће. Од везаних реченица нарочито се узимају *подударне* (како их назива проф. Белић) као типични примјер напоредних, једнаких, равноправних реченица. То су, напр., раставне реченице кад у оба члана имамо свезу. Међутим, и ту се понекад осјећа да се даје предност радњи (значању уопште) једне реченице (прве) према другој, и не би могле замијенити мјесто, тј. да друга дође на прво, а прва на друго. У примјеру: „Или ради пажљиво или немој почињати“ — осјећа се да је жеља оног који говори да пажљиво ради онај коме се говори, а тек ако неће да ради пажљиво, нек и не почиње; осјећамо, дакле, да је тежиште на првој реченици и зато бисмо за њу могли рећи да је она основна, а за другу да је према првој приређена.

Истакнуто је раније, на два мјеста, да је комбинирање примјера и њихово разбијање (а не анализирање примјера који нам се намећу) можда довело, а свакако подржавало досадашње мишљење о односу реченица у т.зв. независно сложеним реченицама. На једном примјеру показано је како то изгледа, а овдје можемо рећи да ми можемо стварати самосталне примјере, сједињавати их у зависно сложене реченице и разбијати их на самосталне — и да нам изгледа као да су независне, јер имају смисла и кад се самостално рекну. Тако, могли бисмо од неког чути да за неког рекне искидано: Није дошао, јер је болестан — и да кажемо да су у зависном односу (узрочном); а можемо их поново рећи и самостално и тако неком доказивати да су у независном односу. (То можемо урадити и с примјером: Дошао је Здравко;

тражи књигу). Можемо ми разбити и слиједети комбинирани текст: (слиједети текст уметнути иза ријечи „текст“ претходне реченице) и да нам реченице формално не изгледају зависне, а стварно су у пуној зависности и осјећа се да је разбијање учињено натезањем, нарочитим намјештањем.

„Дошао сам да тражим зајам. Пошто видим да ми га ви нећете дати, ја ћу направити жалбу. Вама ће то бити криво и стога ћете се наљутити. Међутим, иако ћете увидјети своју грешку, ипак ћете остати при свом“ — па да гласи: „Дошао сам. Тражим зајам. Видим, ви ми га нећете дати. Ја ћу направити жалбу. Вама ће то бити криво. Стога ћете се наљутити. Ви ћете увидјети своју грешку. Ипак остаћете при свом“. —

Дакле, комбинирање, стварање примјера и уопштавање ствари на основу њих може довести до погрешног доношења општих судова или до превеликог сужавања значења нечега.

Истакнуто је и то да је занемаривање, потцјењивање значења и службе свеза такођер доводило до схватања да су просте реченице у т.зв. независно сложеним реченицама потпуно самосталне и независне, да су лабаво везане, те да се могу лако разбијати на просте, самостално употријебљене. У току обраде о томе је довољно речено и на неким примјерима показано да се то тако не може узети.

Да овдје изнесем мишљење, становиште проф. Белића о односима простих реченица у сложеној које је изнио углавном у разговору са мном кад сам му читао неке одломке рада из којих се видјело моје осјећање о овом односу. Он каже: „Сложене реченице имају своју функцију“ — узете у цјелини. „Оне су и граматички и логички повезане и реченице у њима дају један смисао, повезане су логичким смислом“. Зато су просте реченице у једној сложеној реченици „обједињене логичким, унутрашњим смислом“. И реченице казане у саставу једне сложене реченице „никад нису адекватне независним реченицама“ — реченицама узетим самостално, рашчлањеним самосталним реченицама, или обичним реченицама, употријебљеним самостално; само су „у различној мјери зависне“. У својој поменутој књизи „О језичкој природи и језичком развоју“ истиче да „ни главна рече-

ница... у целини сложене реченице није никад више аутономна, ...ни пошћуна“ (стр. 468).

Даље каже: „Напоредне реченице узимамо као саставне реченице, реченице везане општим смислом сложене реченице“. Просте реченице у сложеној реченици везане су заједничком аперцепцијом. Оне могу бити по форми напоредне, али објашњавају основну идеју.

Општи Белићев суд о т.зв. напоредним реченицама јесте: „Некад оне могу стајати у напоредном односу, некад су у полузависном, а некад прелазе у праву зависност“ (Као што је у примјеру: Ја псето гладим, а оно ме уједа). Некад се истом осјећа развијање зависности, истом почињу добијати зависно значење.

Нарочито подвлачи да је код одређивања „главно мерило — значење“.

Овим његовим ријечима не треба допунe.

На ово да надовежемо његово мишљење о свезама. У својој Граматици за први разред, на стр. 33, вели: „Свезице показују, истина, да су речи или реченице између себе везане; али и свезице имају своја значења. У својој поминутој књизи о њима говори још одређеније и из ње наводим слиједеће: „Када се хоће да покаже веза међу речима или реченицама, употребљавају се свезице. Код засебних речи свезицама се показује веза међу самосталним речима, а код реченица може бити веза међу самосталним реченицама (хипотакса)“.

Пошто свезице и у пракси код засебних речи показују не само њихово везивање, што је и само по себи врста извјесног односа, него показују и врсту тога односа, јасно је да се оне код засебних речи јављају већ као пошћуно формиране речи за односе. Кад можемо рећи: Петар и Павле, Петар или Павле, не Петар већ Павле итд., јасно је да је обележавање и врсте односа у самим свезицама. „Као и предлози свезице значе нарочито обележје и имају нарочиту функцију; како имају и нарочити облик (гласовно), то су у својој врсти и праве речи.“

Из горњег нарочито истичем мјеста која су подвучена.

Из његових табака да наведем његову подјелу свеза. На стр. 141 он вели: „Свезе можемо поделити у две групе:

а) са значењима која доушћају (истицање је моје) да стоје уз независне реченице и б) са значењима, углавном, која траже *зависну реченицу*“ (истицање је његово). И даље наводи прву групу значења: спојно, супротно, раздвојно, упитно, искључно, потврдно, закључно и за издвајање. Затим другу, са значењима: жељним, намјерним, за начин итд. Иако он на страни 142 каже: „Поред свеза које врше функцију само уз независне реченице (као: већ, али, воља, опет, ипак итд.)“ за мене је карактеристично оно што за ове свезе каже: да *„д о њ у ш ћ а ј у да стоје уз независне реченице“*. Ја бих ово узео као **тежиште односа међу простим реченицама у т.зв. независно сложеним реченицама**, тј. да и ове свезе редовно показују ближу и нераскидиву повезаност реченица које вежу, а да (понекад) могу значити и однос који је раскидив.

На почетку закључка истакао сам своје увјерење да се из овога што је изнесено и обрађено могао стећи јасан суд о стварном односу простих реченица у т.зв. независно сложеним реченицама (а и о другом о чему се говорило). Послије ријечи проф. Белића своје увјерење поново истичем.

Само, први мој циљ био је врло ограничен: показати неоснованост становишта да су реченице у т.зв. независно сложеним реченицама независне по смислу и да се лако могу самостално говорити, а да се не изгуби или поремети створени однос. Из многих обрађених или само сврстаних примјера могло се видјети и осјетити да је однос међу њима сасвим друкчији, и о томе се ипак рекло више и потпуније.

О томе како њих треба сврставати с обзиром на реченице које смо досад сматрали као једине зависне и нераскидиве реченице (временске, намјерне, узрочне итд.) истакао бих још слиједеће: Ако се зависношћу сматра повезаност реченица по смислу и њихова нераскидивост, онда су оне зависне, с напоменом да се врло ријетко могу и посебно рећи, а да се смисао не поремети. Ако се зависношћу сматрају значења која имају зависне реченице, онда су и по томе најчешће зависне, јер смо видјели да стварно имају, нарочито узете у цјелини, значења скоро свих зависних реченица. Видјели смо да свезе *и и ња*, поред свог саставног значења,

врло често имају временско, посљедично и намјерно значење; свеза *ше* чешће има значење посљедице него саставно; свеза *а* поред свог обичног значења паралелизма, напоредног истицања, — што је већ јасна врста поређења, које се (поређење) у граматикама истиче уз начинске реченице, — врло често има значење времена, затим допусно и посљедично; рекли смо да се међу простим реченицама са свезом *али* најчешће осјећа допусни однос, узето у цјелини: при обради примјера из граматике за искључне реченице констатовали смо значење односа погодбе, а код закључних реченица однос узрочности. А мислим да значење времена, намјере, узрока итд. нису једина значења по којима се једна реченица може назвати зависном. Ако се једна реченица сматра зависном једино онда ако врши службу неког додатка просте реченице, онда су, најчешће, и по томе у зависном односу, јер реченице које значе вријеме, намјеру, поређење итд. стоје према реченици за које су везане као прилошке ознаке према предикату, а кад значе: додаток, накнадно објашњење, поправљање, допуноу, истицање, наглашавање, изузимање и сл., — можда бисмо могли рећи да су у апозицијском односу према реченици уз коју стоје.

*

На самом крају да рекнем слиједеће:

Ограничени, врло мали текстови нису дали грађе за потпуно гледање на ово питање, а — како је већ речено — овим радом није се ни ишло за тим. То би дала тек велика грађа коју пружа наша умјетничка и народна књижевност и свагдашни говор, а за то треба више времена и више снага.

Стварна граматика, стварно изучавање језика нарочито у школама тражи разложно учење језика, тражи да се у свима језичким питањима износи стварни однос. Овако гледање на учење језика нарочито је истакнуто у „Позиву...“ „Нашег језика“ при поновном његову покретању. Тамо стоји, — на самом почетку позива: „Наш часопис од свога оснивања устаје против формалистичког проучавања и предавања матерњег језика и проповеда стварно изучавање његово у школама“. (НЈ књ. I, св. 1—2, стр. 70).

Овај рад нека послужи као прилог горњем настојању.

М. Ајановић